

Krystyna Kreyser

"Tabella" : łacina bez trudu

Collectanea Philologica 12, 93-102

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tabella. Łacina bez trudu

Tabella – tabliczka, a właściwie zbiór drewnianych tabliczek powleczonych woskiem, jakimi posługiwali się rzymscy uczniowie epoki starożytnej, składa się na podręcznik do nauki łaciny dla ucznia XXI w. To *opusculum* poprzez kolejne *Tabella Prima, Secunda, Tertia...* wprowadza współczesnego ucznia w świat jego rzymskich rówieśników. Chłopcy mają piłkę, dziewczynki bawią się lalką. Strój ich jest dostosowany do ciepłego italskiego klimatu, wystarczy im utkana z cienkiej wełny, przepasana paskiem tunika. Słuchają bajek, które opowiada, należąca do rzymskiej rodziny, służebnica, Greczynka. Uczeń natomiast poznaje te bajki poprzez odczytanie kolejnej tabliczki. Poprawne czytanie w języku łacińskim nie sprawia mu żadnych trudności, ponieważ nasi przodkowie przyjęli w zapisie ojczystej mowy alfabet łaciński; tylko nieliczne łacińskie głoski wymawia się inaczej niż w języku polskim. Uczeń poznaje ich brzmienie w toku czytania kolejnych tabliczek. Świat bajek i zabawy właściwy dla dzieci wszystkich epok uprzyjemnia naszemu uczniowi rozumienie zapisu kolejnej tabliczki z pomocą podanych obok słów i realiów starożytnego Rzymu. Następnie przechodzi do zagadnień gramatycznych i porządku wyrazów w zdaniu łacińskim. Nie od razu odmienia wyrazy przez przypadki, których jest sześć, a w języku polskim siedem. Początkowo poznaje dwa pierwsze przypadki, nominativus i genetivus w liczbie pojedynczej – singularis. Nominativus, odpowiednik naszego mianownika, odpowiada na pytania: kto? co? *Quis? Quid? Quis? puella. Quid? pila*. Uczeń zauważa, że poznane rzeczowniki są zakończone na -a i zapamiętuje, że są one rodzaju żeńskiego, chociaż niektóre ich odpowiedniki w języku polskim wykazują inny rodzaj: *solĕa* – sandalek. *Solĕa pulchra est*. Sandalek jest piękny. Taki sposób zapamiętywania zwraca uwagę ucznia na właściwości języka łacińskiego i wprowadza w poprawne mówienie w tym języku.

Odnośnie właściwego akcentowania wyrazów jest zaznaczona samogłoska krótka w sylabie drugiej od końca, wtedy akcent przenosi się na sylabę trzecią od końca. Brak oznaczenia wskazuje, że samogłoska jest długa i na nią pada akcent:

- ˘ oznaczenie samogłoski krótkiej: *tunĭca*;
- ˉ oznaczenie samogłoski długiej: *amīca*.

<i>tu nī ca</i>	<i>túnica</i>
<i>so lē a</i>	<i>sólea</i>
<i>ta bēl la</i>	<i>tabélla</i>
<i>a mī ca</i>	<i>amīca</i>
<i>pi la</i>	<i>pīla</i>
<i>pu pa</i>	<i>púpa</i>

Genetivus poznanych rzeczowników zakończony na dwugłoskę **-ae** wskazuje, że przynależą one do tej samej grupy odmiany, czyli deklinacji I.

Podobnie poznaje uczeń rzeczowniki deklinacji II zakończone w nom. sg. na **-us** lub **-er** – są rodzaju męskiego (masculinum); zakończone na **-um** – są rodzaju nijakiego (neutrum). W gen. rzeczowniki te są zakończone na **-i**.

Nom.	<i>hort-us</i>	ogród	<i>puer</i>	chłopiec	<i>for-um</i>	rynek
	<i>magn-us</i>	duży	<i>pulcher</i>	piękny	<i>magn-um</i>	duży
Gen.	<i>hort-i</i>		<i>puer-i</i>		<i>for-i</i>	
	<i>magn-i</i>		<i>pulchr-i*</i>		<i>magn-i</i>	

* Zanik samogłoski **-e** w gen. i dalszych przypadkach.

Takie same zakończenie wykazują przymiotniki. W ten sposób uczeń poznaje według zakończenia rzeczownika, przymiotnika w pierwszym i drugim przypadku, do której deklinacji ten rzeczownik, przymiotnik należy, a w języku łacińskim jest ich pięć. W *Tabella* kolejność poznawania deklinacji jest następująca: I, II, IV, V; na końcu tego szeregu stoi deklinacja III. Obejmuje ona rzeczowniki i przymiotniki, które nie zmieściły się w wymienionych deklinacjach, wszystkich trzech rodzajów o różnych, na skutek przekształceń, zakończeniach w nom. sg., a właściwy temat występuje w gen. sg. przed końcówką **-is**.

Nom.	<i>homo m.</i>	człowiek	<i>nox f.</i>	noc	<i>iter n.</i>	droga
	<i>homīn-is</i>		<i>noct-is</i>		<i>itinēr-is</i>	

Tabella zapewnia naukę bez trudu poprzez zainteresowanie ucznia poznanyimi rzeczownikami, wykazującymi pewną odmienną od rzeczowników już znanych. Powtarzanie na wiele sposobów ćwiczeń aż do zapamiętania słownictwa daje pewną satysfakcję. Zachętą do tego jest znana uczniowi łacińska sentencja: *Repetitio mater studiorum* – depozyt przekazanej nam mądrości grecko-rzymskiego świata. Uczeń, żeby zapamiętać bez trudu rodzaj rzeczowników deklinacji III, spośród znanych mu przymiotników dodaje przymiotnik o określonym zakończeniu dla danego rodzaju, a więc: *homo magnus* – wielki człowiek, *nox atra* – ciemna noc, *iter longum* – długa droga.

W *Tabella* nie ma konwencjonalnego podziału deklinacji III na grupy odmian. Jest jeden wzór, a różnice zakończeń w danych przypadkach są podane obocznie, co jest uwzględnione w zapisie w słowniku alfabetycznym, np.: *urbis*, *urb-is*, gen. pl. *urb-ium*.

Ważne miejsce w zdaniu łacińskim zajmuje czasownik w formie osobowej. Uczeń poznaje te formy początkowo objaśnione na tabliczce. W kolejności otrzymuje pełną odmianę czasownika przez osoby i czasy, uporządkowaną według czterech koniugacji. Podstawową formą czasownika jest bezokolicznik (infinitivus) zakończony na **-re**: *monstra-re* – pokazywać, *roga-re* – pytać. Uczeń po oddzieleniu końcówki bezokolicznika *-re* otrzymuje temat, część niezmienną czasownika, zakończony na **-a**, do którego w czasie teraźniejszym (*praesens*) dodaje przynależne końcówki osobowe (koniugacja I); *tace-re* – milczeć, *vide-re* – widzieć, temat zakończony na **-e** (koniugacja II); *audi-re* – słuchać, *veni-re* – przychodzić, temat zakończony na **-i** (koniugacja IV).

Uczeń spostrzega, że temat wymienionych czasowników jest zakończony samogłoską. Czasowniki koniugacji III mają temat zakończony na spółgłoskę, połączony spójką **-ě-** z zakończeniem bezokolicznika *-re*; dzielą się na trzy grupy:

Koniugacja III₁: (*leg-ě-re* – zbierać, *fund-ě-re* – wylewać) w odmianie czasu teraźniejszego przyjmuje przed końcówkami osobowymi, oprócz 1. os. sg. spójkę **-i-**, w 3. os. pl. **-u-** przed końcówką osobową:

Sg.	1. os.	leg-o
	2. os.	leg-i-s
Pl.	3. os.	leg-u-nt

Koniugacja III₂: (*cap-ě-re* – chwytać, *iac-ě-re* – rzucać) dodaje końcówki osobowe do tematu rozszerzonego o samogłoskę **-i-**; w 3. os. pl. przyjmuje spójkę **-u-** przed końcówką osobową:

Sg.	1. os.	capi-o
	2. os.	capi-s
Pl.	3. os.	capi-u-nt

Koniugacja III₃: (*constru-ě-re* – budować, *institu-ě-re* – postanowić), mimo że temat zakończony na samogłoskę **-u**, odmiana jak III₁.

Uczeń w deklinacjach i koniugacjach wyróżnia stałą, niezmienną część wyrazu, temat, do którego dodaje poznane końcówki, co uwalnia go od mozolnego wkuwania paradygmatów. One same „wskakują” do głowy w logicznym porządku. Efektem tego jest łatwe rozumienie przez ucznia zdania o budowie właściwej dla rzymskiej mowy.

Tabella, wprowadzając etapami pozycje kolejnych przypadków w zdaniu łacińskim, czyni je zrozumiałymi dla ucznia.

<i>Rosa rubra</i>	<i>in horto</i>	<i>crescit</i>
↓		↓
podmiot		orzeczenie

<i>Czerwona róża</i>	<i>rośnie</i>	<i>w ogrodzie</i>
↓	↓	
podmiot	orzeczenie	

Orzeczenie wyrażone w formie osobowej czasownika stoi w zdaniu łacińskim na końcu, w zdaniu polskim zwykle na drugim miejscu po podmiocie. Występujący w zdaniu przyimek *in* w połączeniu z rzeczownikiem w abl. oznacza miejsce, gdzie rośnie czerwona róża.

<i>in</i>		
<i>Quo? Dokąd?</i>		<i>Ubi? Gdzie?</i>
acc.		abl.
<i>Puellae in hortum prop̄erant</i>		<i>Puellae in horto sunt</i>
Dziewczynki idą do ogrodu		Dziewczynki są w ogrodzie
Przyimek <i>in</i> w połączeniu z rzeczownikiem w acc. oznacza kierunek , w jakim idą dziewczynki		Przyimek <i>in</i> w połączeniu z rzeczownikiem w abl. oznacza miejsce , gdzie są dziewczynki

<i>Cornelia</i>	<i>in horto</i>	<i>est</i>		<i>Cornelia</i>	<i>in horto</i>	<i>non est</i>
↓		↓		↓		↓
nom.		orzeczenie		nom.		orzeczenie
Kornelia jest w ogrodzie				Kornelia nie jest w ogrodzie		

Zdanie *Cornelia in horto non est* uczeń tłumaczy: „Kornelii nie ma w ogrodzie”. Porównuje zdanie łacińskie z tłumaczeniem na język polski. Będzie pamiętał: przeczenie *non* – nie w języku łacińskim nie powoduje zmiany przypadku podmiotu.

Podręcznik *Tabella* pokazuje uczniowi historię zapisu cyfr rzymskich i wyjaśnia, jak powstały te znaki oraz w jaki sposób rzymski uczeń dokonywał zapisu działań arytmetycznych. Uczeń dowiaduje się również o pochodzeniu znaku „+”, oznaczającego dodawanie liczb, i znaku „-” dla odejmowania liczb. Zapamiętuje siedem znaków rzymskich dla oznaczenia wartości liczbowych: *I* – jeden, *V* – pięć, *X* – dziesięć, *L* – pięćdziesiąt, *C* – sto, *D* – pięćset,

M – tysiąc. Wystarczyły one Rzymianom do zapisywania, przez odpowiednie ich zestawienie, bardzo dużych liczb i wykonywania skomplikowanych obliczeń matematycznych.

W *Tabella* zapis hasel w słowniku alfabetycznym jest następujący:

- podaje cały wyraz w gen., jeżeli forma nom. jest równa tematowi deklinacyjnemu (*puer, pueri*), lub gdy w gen. i w kolejnych przypadkach zanika samogłoska *-e* z tematu (*magister, magistrī*);
- cały wyraz w gen., jeżeli w nom. zachodzą przekształcenia w temacie, a właściwy temat deklinacyjny występuje w gen. sg. po oddzieleniu końcówki *-is* (*nox, noctis f.*).

Podaje również cały wyraz w acc. i abl. sg., nom. i gen. pl., jeżeli w przypadkach tych występują inne końcówki niż we wzorze odmiany rzeczowników i przymiotników deklinacji III (*vallis, vallīs f.*, gen. pl. *valium, declive, declivīs n.*, abl. sg. *declivī*, nom. pl. *declivīa*, gen. pl. *declivium*). Rodzaj rzeczownika jest podany, gdy występuje odstępstwo od reguły i przy rzeczownikach deklinacji III.

Czasowniki są podane w bezokoliczniku: *laudare, videre, audire*. Czasowniki koniugacji III mają oznaczenie grupy odmiany: *legēre* III₁, *cupēre* III₂, *instruēre* III₃.

Załączona do kolejnej tabliczki wkładka z podziałem na małe kartki to Wasz słowniczek. Będziecie je wycinać i układać według alfabetu zapisane na nich słówka łacińskie – tłumaczenia na odwrocie – w uprzednio przygotowanym pudełeczku. Tak sporządzony kartotekowy słowniczek będziecie stale uzupełniać. Ułatwi to Wam zapamiętywanie nowych, łacińskich słówek, a także odszukiwanie tych słówek, które występowały w poprzednich tabliczkach.

Inny sposób: przygotowujecie cztery koperty, które oznaczycie I, II, III, IV. Wycięte karteczki wkładacie do koperty I stroną z zapisem w języku polskim (nie więcej niż 10 na raz). Potem odczytujecie je kolejno, podając znaczenie w języku łacińskim, następnie odwracacie kartkę i sprawdzacie, czy odpowiedź była prawidłowa. Jeżeli tak, przekładacie kartkę do koperty II, jeżeli nie – kartka wraca do koperty I.

Po dowolnej przerwie powtarzacie w ten sam sposób słówka, zaczynając od koperty II. Jeżeli zapamiętaliście, wkładacie kartkę do koperty III, jeżeli nie – do koperty I. Kolejne powtarzanie zaczynacie od koperty III, następne od karteczek w kopercie IV. Kartki z koperty IV, jeżeli Wasza odpowiedź była prawidłowa, wkładacie do pudełeczka w porządku alfabetycznym, karteczki z niezapamiętanymi słówkami wracają do koperty I. Czynność tę powtarzacie, aż wszystkie kartki z koperty I będą umieszczone w pudełeczku. Taka zabawa w przekładanie kartek utwali z łatwością w Waszej pamięci łacińskie słownictwo, konieczne w opanowaniu języka, będącego podstawą humanistycznego wykształcenia.

Wkładka XI – *Tabella undecima*

puer, puēri	Paulus, -i
via, -ae	ad (z acc.) ad magistrum
magister, magistri	virga, -ae
es	verberare

Paweł	chłopiec
do (oznacza kierunek) do nauczyciela	droga
różga	nauczyciel
jesteś	uderzać, chłostać

Wkladka XII – Tabella duodecima

forum, -i	variŭs, -a, -um
Romanus, -a, um	aedificiŭm, -i
templum, -i	ornare
magnificus, -a, -um	iudiciŭm, -i

różny, -a, -e	rynek
budowla	rzymski, -a, -e
zdobić, stroić	świątynia
budynek sądu	wspaniały, -a, -e

Z podręcznikiem *Tabella* nauka łaciny staje się nie tylko atrakcyjna, ale pożyteczna, ciekawa i przyjemna¹.

Quid dulcius est quam discere multa

Tablette. Latin sans peine

Résumé

Tabella – Tablette ou plus précisément ensemble de plaquettes en bois enduites de cire, dont – dans la Rome Antique – les élèves se servaient pour écrire.

Cette collection de plaquettes a pris la forme du manuel de latin destiné à l'élève contemporain, afin de le guider à travers l'univers de ses petits camarades romains. Il découvre ainsi les contes, que la servante grecque raconte d'une famille romaine, lit sur les tablettes, l'un après l'autre. L'élève est aidé par le vocabulaire qui accompagne le texte de chaque tablette et par l'explication des faits liés à l'Antiquité romaine. Il obtient aussi par des informations sur la grammaire et l'ordre des mots dans phrase latine. La répétition sous différentes formes, des exercices destinés à mémoriser le vocabulaire et agencés suivant un ordre logique, peut être une source de satisfaction pour l'élève. Au fur et à mesure qu'il découvre les tablettes, l'élève apprend les chiffres romains, leur origine, ainsi que le système de notation des opérations arithmétiques. L'apprentissage du latin avec «Tabella» est non seulement attrayant et utile, mais aussi intéressant et agréable.

¹ Podręcznik *Tabella. Lacina bez trudu* można zamawiać: Wydawnictwo Wiedza Powszechna, ul. Śniadeckich 17, 00-654 Warszawa lub Hurtownia i Księgarnia wysyłkowa, ul. Prymasa Tysiąclecia 60/62, 01-424 Warszawa, tel., fax: (022) 877-17-42; Księgarnia internetowa www.wiedza.pl.